

A debreceni cs. és kir. 39. gyalogezred emlékműve

Napjainkban sok szó esik a Nagy Háború centenáriuma kapcsán az egykori harcokról. Most mégsem a 100 éves, hanem egy 90 éves évfordulóra emlékezünk. 1925. szeptember 6-án avatták fel Debrecenben a 39. gyalogezred emlékművét.

Az I. világháború vége vereséget hozott az országnak. Amikor az azt követő zavaros időszak után bekövetkezett a valódi béke, az ország megcsonkítva, nehéz gazdasági helyzetben kezdte az újjáépítést. Az egykori katonák visszatértek a családi tűzhelyhez, bár sokan még „messzi idegenben” ették a hadifoglyok keserű kenyerét. A császári és királyi 39. gyalogezred feloszlott, veteránjai levetették a nehéz katonaruhát, s hazamentek a hajdúsági és bihari falvakba. Persze sokan új országban találták magukat, hiszen Biharország jelentős része román uralom alá került.

De a lelkekben az ezred tovább élt. A „nájnundrájciig” baka csak 39-es maradt civilben is, hiszen a háborús évek összekovácsolták az ezredet, és azokat az éveket nem felejtette el senki, akinek része volt benne.

Törvényszerű volt, hogy közös akarat szülessen az ezred és hőseinek emlékére szobor állítására. A nehéz gazdasági helyzetre tekintettel, a gondolat kezdeményezői egy, az összes debreceni alakulat emlékét őrző emlékmű felállítását tervezték, ennek ellenére végül a 39-esek emlékműve mégis önálló alkotásként született meg.

Az emlékmű felállítását Wolf János kezdeményezte, majd halála után (halála előtti utolsó napjait is az emlékmű ügyének intézésével töltötte) Klein László tábornok, Vályi Nagy Frigyes ezredes és Penyigey Sándor ezredes vette át a szervezőmunkát. Mellettük nagy szerepet vállalt Czeglédy András földbirtokos, valamint Balogh Sándor főispáni titkár is.

Az emlékmű gipszmodellje már 1924 szeptemberében elkészült Debreceny Tivadar alkotásában, és megkezdődött a vita a leendő felállítási helyszínről. A Népkert, a Pavillon laktanya előtti tér, Kossuth utca is szerepelt a tervezett helyszínek között, míg végre a mai helyszín nyerte el mindenki tetszését¹.

A szobor felállítási költségeinek egy részét közadakozásból gyűjtötték össze, és ezt kiegészítette azon települések adománya, ahonnan a 39-eseket sorozták.

Az egykori 39-esek augusztus 16-án a vármegyeháza dísztermében gyűlést tartottak. Fontosnak tartottál, hogy az emlékmű avatásának szervezésében minden egykori bajtárs részt vegyen, függetlenül egykori rendfokozatától.² A gyűlés idejében már folyt az emlékmű műszaki kivitelezése, és a gyűlés már az avatás programját, lefolyását volt hivatott konkretizálni.

Az avatási ünnepséget lázas készülődés előzte meg. Nyilvánvaló volt, hogy az emlékmű leleplezése egy nagyszabású ünnepség keretében fog megtörténni. Ennek megfelelően magánszemélyek, testületek, hivatalok jelezték, hogy részt kívánnak venni az eseményen. Annyi ilyen megkeresés érkezett, hogy ki kellett hirdetni: a részvételi szándékot legkésőbb szeptember elsejéig lehet bejelenteni dr. Balogh Sándor főispáni titkárnál. A Kormányzó kabinetirodája is érdeklődött az avatás körülményeiről, ebből, és más információkból a szervezők arra következtettek, hogy a ceremónián Horthy Miklós is

¹ Kaplonyi György: Debreceni ércemberek, márványnévjegyek 153. oldal

² Hajdúföld 1925 augusztus 9. 3. oldal

tiszteletét teszi.³ Annyi már biztos volt, hogy József királyi főherceg jelen lesz és beszédet mond, hiszen amellett, hogy alárendeltségében debreceni alakulatok harcoltak a Nagy Háborúban, a 39-esekkel különösen szoros kapcsolata volt. Azokban a településeken, ahonnan egykori szeretett 39-esei származtak, és amely települések érintésével Debrecenbe érkezett, ünnepség keretében tervezték fogadni. Így Püspökladány, Kaba, Hajdúszoboszló, de az útba eső kisebb települések is, szintén egy-egy kis ünnepséggel készültek a szeretett méltóság a szoboravatásnál egy nappal korábbi (1925. szeptember 5.) érkezésére.⁴

A 39-es bajtársi egyesület margaréta művirágokat készíttetett, közepükön egy 39-es számot tartalmazó zászlócskával. Ezeknek a virágoknak volt annyi előzménye, hogy hasonlókat hordtak a háború éveiben megtartott hősök napján, annyi különbséggel, hogy akkor a szám helyett a hadbavonultak nevét tartalmazta. A margaréta megvásárlásával az emlékmű alapot támogatták annak megvásárlói, darabonként 5 000 koronával.⁵

Megkezdték a veteránok megjelenésének szervezését. Az volt a szándék, hogy minél több egykori 39-es veterán vegyen részt az eseményen, és azok lehetőleg településenként vonuljanak fel. Hajdúböszörmény egy teljes század kiállításával készült. Felkérték az ezred egykori tisztjeit, hogy amennyiben vállalkoznak az ünnepségen csapatok vezetésére, jelezzék szándékukat.⁶ A megjelenést polgári ruhában szervezték, míg az egyenruha viselési engedéllyel rendelkezők természetesen egyenruhában voltak megjelenendők. Engedélyt az alispáni hivatalban lehetett kérni, de mindenesetre a civil öltözködhöz is előírták a kitüntetések viselését. A vidékről és Debrecenből beérkezőket egy-egy, a településen rangidős bajtárs vezetésével 1925. szeptember 6-án 8 órára kérték, a Kollégium udvarára.⁷

De nem csak az egykori 39-eseket, és hozzátartozóikat szólították meg. Felkérték a háztulajdonosokat, hogy szeptember 5-től lobogózzák fel házaikat, mert „*a mi fiainkról, a harminkilencesekről van szó, akik a vitézek vitézeként harcoltak s életüket áldozták a hazáért.*”⁸

Jól jelzi a hatalmas érdeklődést, hogy intézkedni kellett az ünnepség napján a Simonyi út, illetve annak mellékutcainak lezárásáról, a várható nagy tömeg miatt.

Az emlékmű leleplezésére József főherceg egy nappal korábban, 1925. szeptember 5-én, szombaton érkezett a városba, és ezen bizony akkoriban nem csodálkozhattak (a Kormányzó végül nem jelent meg). József főherceg mindig bajtársias hangot ütött meg az ezred katonáival szemben, és azok sorsát mindig követte. A 39-es baka ezért a „József apánk” jelzővel illette őt, ami mindent elmond a főherceg iránti rajongásról. Sok 39-es veterán húzhatta ki magát az ünnepségen, hátha összeakad a szemé a főherceggel, a régi ismerőssel. S mint ez később, a Debrecen című napilapnak az ünnepség után (1925. szeptember 6.) adott hercegi interjúból kiderül, nem eredménytelenül:

„-*Méltóztatott a régi katonái közül többeket felismerni?*

³ Hajdúföld 1925. augusztus 23. 2. oldal.

⁴ Hajdúföld 1925. augusztus 19. 2. oldal

⁵ Hajdúföld 1925. augusztus 25. 4. oldal

⁶ Hajdúföld 1925. augusztus 28. 2. oldal

⁷ Hajdúföld 1925. augusztus 29. 3. oldal

⁸ Hajdúföld 1925. szeptember 1. 4. oldal

- *Óh, igen, sok ismerősöm volt közöttük. Úgy hallom, most is van itt egy, kint a főispán úr szobáiban, aki nem tudott velem beszélni s most keres fel. Sokat ismerek közöttük személyesen. Volt egy, aki igen nehéz helyzetben kísért engem. Juhász Sándornak hívják, ő kísért engem a Piavénál egy üteghez, amelyre nagyon lőttek és akkor Juhász Sándor nagyon vitézül viselkedett. Mindég úgy állott, hogy köztem és a lövések közt legyen, egyszóval a saját testével védett.”⁹*

A főherceget a Szoboszlai út vasúti sorompójánál fogadták. A fogadóbizottság a következő tagokból állt:

- Ferjentsik Ottó altábornagy (vegyesdandár-körletparancsnok)
- Klein László tábornok (a 39-es bajtársi egyesület elnöke, egykori 39-es)
- Tirts Béla csendőr ezredes
- Tinódy Vargha Sándor vámőr ezredes
- Vályi Nagy Frigyes ezredes (egykori 39-es)
- Bottka Géza ezredes
- Molnár Sándor őrnagy
- Dalmy József csendőr százados
- Hadházy Zsigmond főispán
- Pákozdy Sándor főispán
- Ghiczy Tihamér (kerületi főtanácsos)
- Galánffy Tihamér (rendőrfőkapitány)
- Körössy Kálmán őrnagy
- Czeglédy András (a 39-es bajtársi egyesület tagja)¹⁰

A főispán rövid üdvözlő szövege után az előkelő vendég a város ötösfogátára szállva ment a városházához, ahol Magoss György polgármester fogadta. A lakosság érdeklődését jellemzi, hogy már ekkor 7000 fős tömeg gyűlt össze a főherceg fogadására. Magoss György polgármester üdvözlő szavaira a főherceg így felelt:

„Fogadja meleg és szeretetteljes szavaiért, valamint a gyönyörű fogadtatásért legbensőbb köszönetemet. Engem régi kötelékek hoztak ide. A ragaszkodás és a szeretet igazi kötelékei, amelyek a harctéren, a tűzben, pokolban fűződtek Hajdúvármegye fiai és én közöttem szorosra. Hajdúvármegye fiai alattam küzdötték végig az egész háborút. Láttam őket dicsőségesen küzdeni és meghalni a hazáért. Magyar szívem mélyéből szeretettel kívánom, hogy az Isten áldja meg Debrecen városát és Hajdúvármegyét s adja, hogy be következzenek az a pillanat, hogy Nagy-Magyarország közepében lehessenek.”¹¹

Aznap este a főherceg tiszteletére a polgármester vacsorát adott, illetve annak tiszteletére fáklyás felvonulás volt, illetve a főherceg erkélyéről énekkarok előadását hallgatta meg.

A szeptember 6-i ünnepség lefolyásának rendje a következő volt¹²:

07:10 – 07:40 csendesmise a Szent Anna székesegyházban

08:00 A rendező bizottság a hadiözvegyeket, árvákat, rokkantakat erre az időpontra kért, hogy gyülekezzenek a Szent Anna – Batthyányi utca sarkán.

⁹ Debreczen 1925. szeptember 8. 1. oldal

¹⁰ Hajdúföld, 1925 szeptember 6. szám

¹¹ Hajdúföld, 1925 szeptember 6. szám 1. oldal

¹² Hajdúföld, 1925 szeptember 6. szám 2. oldal

08:30 – 09:15 Istentisztelet a Nagytemplomban

09:15 reggeli a főherceg részére a vármegyeházán

09:55 indulás az ünnepségre

10:15 ünnepség kezdete.

1. Ófensége fogadása a kivonult csapatok által
2. Klein László tábornok felkéri József főherceget az emlékmű leleplezésére és beszédének megtartására
3. Ófensége engedélyt ad a lepel lebocsátására, dízsörtűz
4. József főherceg beszéde
5. Vályi Nagy Géza előadja a 39-es emlékmű leleplezésére írt versét
6. Vályi Nagy Frigyes elhelyezi a hősi halottak névsorát az emlékműben
7. Koszorúzás
8. Klein László tábornok átadja az emlékművet Debrecen közönségének
9. Magoss György polgármester átveszi a szobrot
10. A kivonult csapatok elvonulása a díszmenethez
11. Díszmenet
12. Az ünnepséget díszbéd követte a Bika szállódísztermében.

Meg kell említeni, hogy szeptember 5-én, a már lepellel letakart, a másnapi ceremóniára előkészített emlékműnél baleset történt. Egy 15 éves tanuló, Hoffmann Hermann megnézte az emlékművet, és közben benézett a lepel alá. Az egyik, a leplet tartó gerenda eldőlt, és a fiú fejére zuhant, aki agyrázkódást szenvedett¹³.

Szeptember 6-án nemzetiszínbe öltözött a város. A várakozásoknak megfelelően tömegek vettek részt az eseményen, akkora számban, amire rég volt példa. Egy emberként jelent meg minden magyar, függetlenül társadalmi, anyagi helyzetétől. Hisz csak 1925-öt írtak. Élt még a háború mindenkiben, hordták a veteránok magukban a harcok borzalmainak nehéz terhét, siratták az elesett apát és fiút, és még mindig hazavárták az eltűnteket. Nem lett a háborúnak vége 1918-ban, mert amelyik családot veszteség ért, annak örökké tartott. Hiszen voltak, akik még csak akkor értek haza! Augusztus 26-án ért Budapestre egy fogolyszállítmány, amiben 39-esek is voltak: Asztalos Márton (debreceni órás, 39 éves), Csillag Ferenc (földesi órás, 33 éves), Tóth Bálint (vámospércsi földműves, 35 éves)¹⁴.

József herceg a terveknek megfelelően reggel csendes misén vett részt a Szent Anna székesegyházban, majd a város fogatán a Nagytemplomhoz hajtatott, ahol katonai istentiszteletet tartottak. A prédikációt Baltazár Dezső püspök mondta, akinek ehhez tiszte volt, hiszen a háború alatt a fronton is felkereste a 39-es ezredet. Ezzel egyidejűleg az evangélikus és görög katolikus templomban is katonai istentisztelet illetve mise volt, ahol a felekezetnek megfelelő ünneplők vettek részt.

Dél előtt 9 órakor az emlékmű körüli utakat lezárták. Az ünnepség díszalegységeit a 11. gyalogezred (az ezred hagyományainak továbbvitelére kijelölt 11. Bocskai István Hajdúezred), valamint egy tüzérüteg és egy lovasszásad adta. De volt ott egy vegyesebb képet mutató, jórészt polgári ruhás, hatalmas katonatömeg. Az egykori, 1756-ban alapított, császári és királyi 39. gyalogezred 2000 veteránja! Csupa háborút megjárt, kemény katona, aki a hősi

¹³ Debreczen 1925. szeptember 6.

¹⁴ Hajdúföld 1925. augusztus 27. 3. oldal

halott bajtársak emlékére újra összegyűlt. Kétezer ember! Hányszor volt, hogy az ezred fennállása alatt a véres veszteségek miatt a hadrakelt ezred létszáma nem érte el ezt a 2000 főt! És most itt álltak, újra civil polgárként. A ruha mutatta a társadalmi különbséget, de a szív ugyanaz volt. És volt még ott még egy sereg. A vitézségi érmek serege. Ott csillogott megannyi arany, ezüst, bronz vitézségi érem, mindegyik egy-egy hőstett, kiemelkedő helytállás bizonyítéka. Ezt az ezredet dr. Fischer Rudolf tartalékos főhadnagy vezette, és azon belül az egyes települések egyben vonultak:

- a hajdúböszörményiek dr. Lévy József orvos és dr. Kövér József,
- a hadháziak dr. Balogh Gyula
- a dorogiaiak vitéz Szabó Mihály és dr. Herz László,
- a hajdúnánásiak dr. Nagy Imre,
- a szoboszlóiak Kerekes Béla jegyző,
- a kabaiak Tóth Lajos kántor,
- a püspökladányiak Székely Sándor jegyző,
- a nádudvariak Kerekes Zsigmond,
- a balmazújvárosiak vitéz Kecskés József,
- a földesiek Szöllősi tizedes,
- a tetétleniek Szabó Gyula főjegyző,
- a derecskeiek Tóth Lajos jegyző vezetésével.

A megjelent méltóságok:

Egyházi méltóságok:

- Baltazár Dezső püspök
- Mellau Márton pápai kamarás,
- Papp Gyula görög katolikus esperes, szentszéki tanácsos
- dr. Lukács József kegyesrendi házfőnök
- Farkas Győző az evangélikus egyháztól

Katonai méltóságok:

- vitéz Nagy Pál hadsereg főparancsnok
- Ferjentsik Ottó altábornagy, körletparancsnok
- Tirts Béla csendőrezredes
- Vargha László ezredes, vámkerületi parancsnok
- a debreceni katonai alakulatok parancsnokai
- Klein László tábornok, 39-es bajtársi egyesület
- Penyigey Sándor ezredes
- Vályi Nagy Frigyes ezredes
- vitéz Lépes Győző ezredes
- Bottka Géza ezredes
- Müller Artur ezredes
- Gömör Árpád alezredes
- Hermann Géza őrnagy

Polgári méltóságok:

- dr. Olchváry Zoltán táblaelnök
- Ghyczy Tihamér rendőrkapitány
- Pákozdy Sándor alispán
- dr. Nábráczky Béla vármegyei főjegyző
- dr. Keserű Lajos törvényszéki elnök
- dr. Lencz Géza egyetemi rektor és az egyetemi tanács

- Lánczy Gyula pénzügyi igazgató
- dr. Galánffy János közjegyzői kamara elnök
- Balás Károly MÁV üzletvezető
- Demkó Jenő nyugalmazott államtitkár
- dr. Görgey Márton tiszti főorvos
- dr. Tüdös Kálmán tiszti főorvos
- Jármay Tamás miniszteri tanácsos
- Ságghy Lajos rendőrfőtanácsos
- a hivatalok testületek, intézmények vezetői
- vitéz Szentgyörgyi Lajos
- vitéz Nagy Pál
- Fiók János

Az érkező József főherceget Klein László nyugalmazott 39-es tábornok fogadta, aki engedélyt kért a szobor leleplezésére. József főherceg (híresen jókiállású katonáemberkhez méltóan) harsányan adta a vezényszót: „*Hulljon le a lepel!* A lepel lehullásakor láthatóvá vált a monumentális emlékmű, és ezzel egyidejűleg a díszalegység sortüzet, a kirendelt tüzérek három ágyúlövést adtak le. Eközben a nap is kisütött, beragyogva az emlékmű csúcsát díszítő Szent Koronát.¹⁵

Ezután József főherceg beszéde következett. Nem volt ez szokványos, előre megírt sablonszöveg. Együtt harcolt a 39-esekkel éveken át, látta temetőiket, ismerte bánatukat. Nem pusztán szavak voltak tőle a borzalmas háborúra mondott jelzők, együtt élte ő át azokat azzal a megjelent 2000 veteránnal. Beszédét így zárta:

„Íme itt áll ez az emlék, amely az összes jeltelen sírokat, fakeresztecskéket jelenti. Ez előtt a nagy-nagy sír előtt leteszünk egy szent fogadalmat: Életünket és vérünket a magyar hazáért! Olyan hazafiak leszünk mindenkor, mint ti voltatok a rettenetes idők viharában!

Üdvözlöm a 39-es bajtársakat mint az atyjuk; szeretettel, mint az édes fiaimat s azzal a jó kívánsággal, hogy minél előbb lássák meg az integer, a nagy Magyarországot!

Legforróbb napi imám, hogy a jó Isten áldja meg ezt a nagy és szép nemzetet és hogy „megbűnhődte már e nép a multat és jövőndőt.”¹⁶

A beszédes hatalmas éljenzés követte, és minden bizonnyal a 2000 veterán kiáltotta lehangosabban: *„Éljen József apánk!”*

Vályi Nagy Géza, aki a háború alatt a 3. gyalogezredben harcolt, a már említett Vályi Nagy Frigyes testvére, előadta az ünnepségre írt versét (már a háború alatt verseskötetei jelentek meg):

¹⁵ Hajdúföld 1925. szeptember 8. 1. oldal

¹⁶ Hajdúföld 1925. szeptember 8. 2. oldal

Vályi Nagy Géza: Hősök Ünnepe¹⁷

I.

A kálvinista Róma Nagy harangja
Ünnepre kondul méltóságosan...
Az ércnyelveknek sugó-búgó hangja
Úgy ömlik el, - mint áramló folyam...

Beszédes, hívó ércnyelvek szavára
A büszke hajdúk összerajzanak, -
Ez új oltárhoz jönnek áldozásra
Virágot hintve, zászlódísz alatt

II.

Rabság, sötét gyász, szégyen börtönéből
Fényjel csillan ki - tiszta, mint a hó -
Az őszelői nap tavaszra szépül -
Bágyadt pompája elkápráztató...

A végtelennek hitt, zord éjszakából
Miként ha milljom mécs ragyogna ma –
Ragyogj, ragyogj, égj, tündökölj, világolj,
Magyar dicsőség tenger csillaga!...

III.

Megittasodva csillogó csodától
Szemem komor múlt távolába néz –
Látom, látom, hogy megindul a tábor,
S csatába megy sok hírszomjas vitéz...

Látom, látom, a nótázó, virágos,
Harminckilences, hősi ezredet,
Kit tűzkeresztiség poklán – a varázsos
Szavú, nemes, királyi sarj vezet...

IV.

Látom, látom: az égvívó tusákat
Hogy küzdenek az elszánt Hérosok –
Látom, látom félistenek hadának
Sorát, amint új, bős rohamba fog...

Látom, látom: a fenséges bukást is.
Elhullanak a vérző Krisztusok,
Magyar bakánál, küzdve roskadásig
Meghalni szebben senki nem tudott...

V.

S most ott nyugosznak síkon, dombtetőkön

¹⁷ Hajdúföld, 1925 szeptember 6. szám 3. oldal

Lezárt szemekkel, árván, hallgatag –
Kárpátok alján és lengyel mezőkön –
Virágtalan, bús sírhalmok alatt...

Még szerencse, hogy néma most a szátok
S a vád – sírmélyből – vissza nem kísért, -
Mert égre sírva felsikoltanátok:
Miért volt annyi áldozat...miért!?

VI.

Aludjatok hát porló Messiások,
Aludjatok hát névtelen- Dicsők
Ne lássátok e megbomlott világot.
Ne lássátok, hogy gazság, kishitűség,
Önzés, hazugság ül itt orgiát –
Kihalt: hit, eszmény, jóság, férfiúség –
Kór, szű emészti bent az ősi fát...

VII.

Hull, hull virága, dísze, lombozatja,
És nincsen, nincsen rája balzsamír –
Az üldözött nép pusztul napról-napra
Egy lépés még és ott a sziklasír...
...De most elég a sorvadás dalából
Halljunk vidámabb, igézőbb zenét! –
Óh én romlásból, őszi hervadásból
Kiérezem az élet ütemét...

VIII.

Hiszek: a porló csontok erejében,
Hiszem: az elhullt vér diadalát:
A felfeszített igazság jegyében
Még vívjuk még az utolsó csatát...
Hiszek a régi, babonás regében, -
Csaba királyfi jár a Tejúton –
Halott hősöknek lelke virraszt ébren,
Mint csillagraj a firmamentumon...

IX.

Már áll a büszke jel... a hősi emlék –
Példáz: jövendőt mutat és jelent –
Nézik, csodálják tetterős leventék –
Szemükben szebb kor hajnala dereng
Jertek...jertek! karcsuló oszlopához-
Olvadjatok fel kétkedő szívek
Egy nép, ki méltó nagyjainak áldoz,
Csak önmagát s faját becsüli meg...

X.

Magyar! Borulj le véráztatta rögre,

Rebegj imát a néma kő felett –
Kidőlt dicsőknek hamvából örökre
Nyerhetsz erőt, hitet, segélykezet...
A porló hősök hadrontó tusája
A poklokon is diadalt arat –
E verhetetlen, láthatatlan gárda,
Élő seregnél is hatalmasabb!

Ezt követően Vályi Nagy Frigyes ezredes elhelyezte az emlékmű alapzatában az ezred rövid történetét, valamint 4512, az I. világháborúban elesett 39-es nevét tartalmazó emlékkönyvet (a neveket tartalmazza az 1939-ben megjelent ezredtörténet: vitéz lépesfalvi Lépes Győző – Mátéfy Artur: A cs. és kir. báró Hötzendorfi konrád Ferenc tábornagy debreceni 39. gyalogezred világháborús története című könyv, aminek ez a névsor volt a kiinduló bázisa, kiegészítve az azt követő évek beérkező adataival). Vályi Nagy Frigyes a háború végén zászlóaljparancsnok volt, majd a Székely Hadosztályban harcoló 39-esek parancsnoka. Sok katonát ismert abból a 4512-ből... Ezekkel a szavakkal tisztelte meg őket:

„ A volt 39. gyalogezred bajtársai nevében a világháborúban elhalt hősök névsorát helyezem el az emlékműben. Számtalan drága név, amelyekkel azonban ez a néma, hideg kő életet, lelket nyer. Beszélni fognak ezek a nevek a bátorságról, lángoló hazaszeretetről és kimondhatatlan szenvedésekről. Ti drága bajtársaim, bár a föld alatt pihentek, mégis boldogok vagytok sírotokban, mert azzal a tudattal tértek örök nyugovóra, hogy Magyarország nagy, boldog, és hatalmas!

A ti kitüntetésetek értékesebb minden aranynál, minden drágakőnél, mert a tietek a magyar haza örök hálája és szeretete!”¹⁸

Mialatt az ezredes elhelyezte a hősök névsorát az alapzatban, a katonazenekar a Himnuszt játszotta.

Az emlékkönyvet egy rézből vert, díszes dobozban helyezték el, melyet Győri János lakatos készített. Felirata: *Emlékeiteket megőrzi a jövő nemzedék. 1925¹⁹*. Az emlékkönyvben szereplő rövid ezredtörténet alább olvasható (eredeti irat másolata, azzal a helyesírással):

„Emlékirat

A volt császári és királyi 39. gyalogezredet 1756-ban Erdődy Pálffy János gróf állította fel Mária Terézia császárnő és királynő rendeletére, miután az országnak akkor a II. Frigyes porosz király által indított az u. n. 7 éves háború elején katonaságra volt szüksége.

Az ezredet megalakulása után mindjárt az ellenség ellen küldték és 1757-től 1762-ig a hét éves háborúban igen tevékenyen vett részt.

1787-1790-ig a török elleni háborúban,

1792-1797-ig a franciák elleni igen sok csatában, ütközetben, ostromban küzdött.

1799-1801-ig ismét a franciák elleni háborúban harcolt sok önfeláldozással;

¹⁸ Hajdúföld 1925. szeptember 8.

¹⁹ Debreczen 1925. szeptember 8.

1805-1809-ig újból Francia ország ellen hadakozott,
1812-ben pedig az Oroszország elleni hadjáratban vett részt.
1813-1815-ig ismét a franciák ellen küzdött;
1848/49-ben az egész ezred a magyar nemzeti hadsereg soraiban küzdött és sok
ütközetben vett részt.

1859-ben Piemont és Francia ország ellen, 1866-ban Piemont ellen és csekély
részben Porosz ország ellen küzdött. Legelismerésre méltóbb tetteinek nevezhető 1866. június
hó 24-i custozzai csatában való ténykedése, amelyért az ezred Ferenc József Ő Fensége által
kiváló elismerésben részesült, s kitüntetésképp sárga színű zászlót kapott é hordhatott. -

Az ezred 1878-ban a boszniai okkupáció hadjárat nehéz küzdelmeiben szintén részt
vett.

Az ezred a világháboru első napjától az összeomlásig minden tekintetben megállta
helyét. 1914. év őszén Komarnó mellett, Blozsew-Gorni és több helyütt ércfalként állt az
orosz tömegek ellen. Galíciában továbbá a Kárpátokban a Dukla szorosnál küzdött a
borzalmas hideg télben, míg 1915 tavaszán az olaszok elleni arcvonalba állították és a
doberdói fensíkon küzdött. A hazaszeretet, a vitézség, az önfeláldozás páratlanul lángolt
minden egyes harcos szívében, megingathatatlanul állták meg a helyüket dacára annak, hogy
bajtársaiknak sűrű sorait elhullani látták. Vitézül kitartottak és harcoltak a 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 12. isonzói csatákban, oroszlátként küzdöttek a Piave menti csatákban zokszó és
forradalmi hajlandóság nélkül az utolsó pillanatig.

Az oláh betöréskor egy önkéntes jelentkezőkből álló zászlóalja az ezrednek
segítette a betörőket az országból kiverni.

Vitéz tetteiért a 39. gyalogezred Ő Felsége által több ízben részesült elismerő
dicséretben és egyike volt azon kevés ezredeknek, amely az ezred zászlóján az arany vitézségi
érmét viselhette. -

Az átkos forradalom sok mindent elsöpört szép Hazánkból. Óriási részeket tördelt
1000 éves területéből; a forradalmi eszmék eltemették a 39. gyalogezredet is.

Az elesett bajtársak önfeláldozása azonban nem merülhet el az örökös enyészetben.
Az életben maradottak vissza-visszaemlékeznek elesett bajtársaikra, s hogy ez az érzés el ne
foszladozzék? a hős bajtársakhoz méltó hatalmas emlékoszlopot állítottak fel a Hajdu föld
központján, arra a földre, amely valamennyiünkbe hazaszeretetet és bátorságot nevelt.

Az emlékmű Hegyközszentimrei Wolff János nyug. tábornok kezdeményezésére és
az ő páratlan agitálása folytán létesült. A költségek összegyűjtésében a többi bajtársak igen
odaadóan támogatták.

Az emlékmű az ő intenciói révén műkőből készült. A mai mostoha pénzviszonyok
és a háboru utáni szűk évek nem engedték meg, hogy hősi halott bajtársaink emlékére örökké
tartó márványkőből faragassék a szobor. Az emlékművet Debreceny Tivadar szobrász
tervezte és Székelyhidasi Sebestyén Lajos okl. építész a Debreceni Műkő R. T. -nál alkotta.

Az életben maradt bajtársak az elesett hősök emlékére nagyot, szépet és hozzájuk
méltó emléket akartak létesíteni. Ha azonban az idő vas foga az emlékművet kikezdené, az
utókor ne vegye ezt felületes munkának, hanem a mai kor kényszerűségének.

Debrecen, 1925. évi szeptember hó 6-án.

Aláírták:

József főherceg

Felsővályi Nagy Frigyes ezredes

lépesfalvi vitéz Lépes Győző ezredes

Penyigey Sándor ezredes

nemes Cseh Czegléd András nagybirtokos

Müller Arthur ezredes

nemes Bottka Géza ny. áll. ezredes

besztercebányai Klein László ny. áll. tábornok

dr. Magoss György polgármester

dr. Hadházy Zsigmond főispán”

A Himnusz hangjai után megkezdődött a koszorúzás. Természetesen elsőként a legnagyobb méltóság, József királyi herceg helyezte el koszorúzott, az alábbi szavak kíséretében:

„Szeretett bajtársaim! Hajdani hadvezérek elhozta egyszerű, szalagtalán koszorúját, mint ahogy jártam előttetek a harctereken. Leteszem azon ígérettel, hogyha eljön annak az ideje, én is úgy, mint ti mindnyájan, énekelve vagyok kész harcba indulni a hazáért!”

Ezt követően vitéz Nagy Pál tábornok, majd sorban a többi méltóság, szervezet stb. koszorúzott: Vályi Nagy Frigyes ezredes, dr. Magoss György polgármester, Pákozdy Sándor alispán, a vámörkerület, a 11. gyalogezred, a 6. honvéd vonatosztág, Hajdúvármegye és Debrecen vitézei, a volt 2-es huszárok, a volt 39-esek, a debreceni görög katolikus egyház, a Tisza István Tudományegyetem, a Református Kollégium, a gazdasági akadémia, a MÁV, az erdőgazdaság, a debreceni Kaszinó, a Zita hadi árvaház és Katolikus Otthon, a debreceni Gazdasági Egyesület, a Gyáriparosok Országos Szövetségének debreceni csoportja, az Ipartestület, a MÁV műhely személyzete, Hajdúhadház város közönsége, a cserkészek, a Turul szövetségbe tömörült bajtársi egyesületek, a hajdúszováti bajtársak, a hajdúbagosi rokkant egyesület, a Miklóssy család (három tagja nyugszik a Honvédtemetőben, egyikük 39-es volt. Közös sírjukon a 39. lövészszázalaj minden évben, halottak napján méceszt gyújt), a hajdúnánási bajtársak, Szádeczky őrnagy felesége, a kabai 39-esek, az Ébredő Magyarok Egyesülete. Széll Kálmánné, aki folyamatosan koszorúkat helyezett el a hősök emlékére, 2010. koszorúját helyezte el az emlékművön. Külön érdekesség, hogy a cseh asszonyok is helyeztek el koszorút az emlékműnél. Hogy kerültek Debrecenbe? Nos, az ezred pótzászlóalja, kádere a háború alatt néhány évig Königsgrätz-ben (ma Hradec Kralove, Csehország) állomásozott, és onnan ezek szerint többen is feleséggel tértek haza... Nevükben Riesz Ilona helyezett el koszorút. De eljött koszorúzni Wolf István Budapestről, akinek Ferenc fia 1914 augusztusában önként állt be a szerb harctéren a 39. gyalogezredbe. Apja Pancsován volt vasúti főellenőr, és ő helyismeretével segítette a felderítést. Zászlósi rendfokozatot ért el, és ő kapta az ezred tagjai közül a Nagy Háborúban elsőként az Arany Vitézségi Érmét. Hősi halála (1914. december 27.) miatt azt átvenni már nem tudta, így az ezred vezetése a kiérdemelt érmét édesapjának küldte el²⁰. Eljött hát az apa tisztelegni fia

²⁰ Magyar Hősök 1914-1916, Pesti Napló 1916 142. oldal

emléke előtt. De még egy öreg 39-es is megjelent, aki a Bosznia okkupációjában (1878) részt vett 39-eseket képviselte²¹.

Ezt követően Vályi Nagy tábornok az emlékművet átadta Debrecen polgármesterének, dr. Magoss Györgynek. A polgármester méltatta a 39-esek érdemeit, és a kor felfogásának megfelelően, az ünneplők helyeslésével, a háborús vereséget nem külső erőnek, hanem belsődestrukciónak tulajdonította.

Az ünnepséget a katonai hagyományoknak megfelelően díszmenet zárta. József főherceg fogadta az elvonuló csapatok tiszteletadását. A menet élén a zenekar haladt, a Hunyady indulót játszva, majd a 11. gyalogezred díszalegysége, a huszárszászad, végül a tüzérek következtek. Őket a legnagyobb, a 2000 főből álló 39-es alakzat követte. Van –e példa vajon még egy ilyen megjelenésre a háború utáni időszakban? Vezetőjük, a már említett dr. Fischer Rudolf tartalékos főhadnagy a következő jelentést adta be, mielőtt elvonultak „József apánk” előtt:

„Királyi Fenség! Alázatosan jelentem a volt 39. gyalogezred 2000 polgári ruhás, de most is lángoló lelkű hazafi és Fenségednek legalázatosabb katonáját!”²²

A 139. gyalogezred, melyet 1918-ban az ezred III. és IV. zászlóaljára alapozva alapítottak meg, táviratban üdvözölte a 39-es bajtársakat: *„A volt 139-es gyalogezred bajtársai őszinte kegyelettel hódolnak a volt testvérezred hősi halottainak abból az alkalomból, amidőn dicső emlékezetüket a Kárpátok és Doberdó élő hősei, valamint Hajdu vármegye áldozatkész közönsége az utókor számára megörökítik. Az ünnepély alkalmából egybegyűlt bajtársakat szeretettel köszönti vitéz Balogh Sándor tábornok, a volt 139. gyalogezred parancsnoka, és Herditzky Jenő, a volt 139. gyalogezred segédtisztje.”²³* Mindenképpen idekíváncozik, hogy utóbb az emlékművön elhelyeztek egy emléktáblát a 139. gyalogezred emlékére is. Utóbbi azért is volt törvényszerű, mert az állomány jelentős része korábban 39-es volt, és a háború befejezése miatt túl sok időt nem töltöttek az ezred kötelékén kívül (a 139. ezredbe olvadt zászlóaljak 1918 április elején váltak ki a 39. gyalogezredből).

Nem Vályi Nagy Géza volt az egyetlen költő, akit megihletett az esemény. A Debreczen szeptember 6-i száma közölte ifjabb Széll István versét:

ifj. Széll István: Fohász

A hősi halált halt 39-esek emlékére

Magyarok Istene! nemzetem Hadura!
Hozzád száll ajkunkról fohászunk s az ének. –
Megszentelt napunk ez – szívünkben ihlettel-
Áldozunk a hősök dicső emlékének.

Mindenlátó Isten! mindnyájóknak Atyja!
Aki jóban, rosszban támogatónk voltál.
Csak egy percre állj meg áldást osztó kézzel:
Ez ezernyi viharban tépett lobogónknál.

²¹ Debreczen 1925 szeptember 8.

²² Hajdúföld 1925. szeptember 8.

²³Hajdúföld 1925. szeptember 8.

Igazságnak Ura! ki sujtasz, s megbocsátsz.
Esdve kérünk Téged édes jó Istenem,
Vigasztald meg őket, a honért küzdőket,
Kiknek tiszta lelke zsámolyodnál pihen.

Oszlass aggodalmat, tápláld reményöket,
Hogy bár a mi sorsunk nem derült, mostoha, -
De az ő jellemök győzelemre szállít,
S nem veszhet el hazánk soha, soha, soha!...

Gyarló embereknek szelid lelkü Atyja,
Ne vondd el kincsedet: pajzsunk legyen a Hit:
Özvegyek fátyolát övezze jóságod,
S szárítsd fel az árvák lepergő könnyeit...

Holdvilágos éjjel, lefutó csillagként
Küld el fohászunkat messze, messze tájra,
Hol jeltelen sírban annyi nemes, jó szív,
Csöndes szendergéssel szebb jövőnket várja.

Alföld ringó ölén, ha sóhaja fakad
Gyermekét sirató, búsongó anyának,
Kéklő felhő szárnyán küldd el azt hozzájuk,
Kiknek sírja mellett idegenek járnak...

És ha fáradt vándor nyúghelyökhöz téved,
S gyomverte sírjokra hint pár száll virágot, -
Ha ellenség is volt, neki megbocsátunk –
Magyar hőst becsüld meg, - legyen érte áldott!

Magyarok Istene! ég és földnek Ura!
Ne vígy kísértetbe, benünket, óh, vértessz!
Hogy méltók maradjunk csaták zajában is
A megpihent hősök áldott emlékéhez...

Az emlékmű leleplezése után még történtek változások annak kialakításában. Klein László ezredes, Penyigey Sándor ezredes, Vályi Nagy Frigyes ezredes, valamint Czeglédy András kezdeményezésére Debreceny Tivadar tervei alapján kerítés oszlopokat helyeztek el az emlékmű körül, azon örökmécsesekkel. Az oszlopokat ezután a színház előtti parkból származó láncokkal kötötték össze. Később elhelyezték rajta a 39. gyalogezred részeiből létrehozott, 139. gyalogezredre emlékeztető emléktáblát: *A 39-es ezredből sarjadt 139-es gyalogezred hősi halottainak emlékeztetere is.* A II. világháború után viszont az emlékmű tetejéről eltávolították a Szent Koronát, majd a rendszerváltás után azt újra eredeti helyére helyezték.

A rendszerváltás után helyezték el az emlékművön a II. világháború áldozataira emlékező emléktáblát.

Az ezred felállításának 250. évfordulója alkalmából (2006. december 15-én) Debrecenben emlékkonferenciára került sor, ami után újabb táblát helyeztek el az emlékművön:

„Emléül a császári és magyar királyi 39. gyalogezred felállításának 250. évfordulója alkalmából 2006 december 15 Helyőrségparancsnokság Debrecen”

Akkor még senki sem tudta az emléktábla avatáson résztvevő katonák közül, hogy később még személyesebb lesz a kapcsolatuk az emlékművel. 2011-ben ugyanis a MH 5. Bocskai István Lövészdandár 1. lövészzászlóalja megkapta a 39-es hadrendi számot, és az ezred zászlajának másolatát. Ennek megfelelően, a 2011-ben a hadrendi számot megkapó, immár 39. lövészzászlóalj első zászlóaljnapját már a felújított emlékműnél ünnepelte meg. A zászlóalj napja december 15-e, hiszen 1756-ban e napon kelt az az írás, mely az ezred alapítóját kinevezte ezredessé, illetve engedélyezte az ezred felállítását. Minden évben december 15-én, illetve ahhoz közel eső napon, újra 39-es katonák állnak a sárga ezredzászlóval az emlékmű előtt. A megemlékező beszédek után a kürtből felhangzik az Il Silenzio, és a mai katonák feszes vigyázzállásban emlékeznek hős bajtársaikra. Így az ezred emléke nem halványul el, hanem tovább él, amihez ez az írás is igyekszik hozzájárulni. Tisztelet a 39-es hősöknek!

Ez az írás egy, az ezred történetét feldolgozó, készülöben lévő könyv előzetese.

Kiss Róbert

Képeslap az 1920-as évek végéről
(a szerző saját tulajdona)

Az emlékmű 1971-ben készült fotója, csúcsáról hiányzik a korona.

(MJP Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény)